

ALTMANN JÚLIA

FORTUNA UTCA 18. – KÖZÉPKORI LAKÓHÁZ ÜVEGLELETEI

A budai Várnegyedben a II. Világháborúban súlyosan megrongálódott Fortuna utca 18. sz. alatti telken álló lakóház régészeti kutatása hosszú évtizedekig tartott, a többszörös megszakítások miatt.¹ A ma már szállodaként funkcionáló új épületegyüttes homlokzatának kialakításakor arra törekedtek, hogy a feltárások során kibontott középkori épületeket, illetve azok feltárt műformáit megjelenítsék.²

A helyreállítást, azaz az új építkezéseket megelőzően, a kutatók telek és az álló épületrészletek a Várnegyed északi részében azt a nagyméretű saroktelket foglalták el, melyet kelet felől a mai Fortuna utca, észak felől pedig a Kard utca határol. (1. kép) A jelenlegi utcák a középkori utak nyomvonalait követik, behatárolva ezzel a középkori telekosztást, beépítettséget.

A 13. század közepén, a Várnegyed betelepítésekor először az észak–déli utcák nyomvonalát jelölték ki, így a legkorábbi beépítéseket ezek mentén kereshetjük. Helyzetének megfelelően a mai Fortuna utcát a középkorban először Középső utcának nevezték, majd Szent Pál utcaként ismerték.

A város fejlődése, beépülése valószínűleg már a 14. század folyamán szükségessé tette, hogy az észak–déli utcákat kelet–nyugati keresztutcákkal kössék össze. Ezek közé tartozhat a mai Kard utca – középkori elnevezése szerint Tej utca – kialakítása is. Az utcák északi végénél alakult ki a Szombat-hely, –piac, –tér néven ismert terület, amely a város kereskedelmi, gazdasági központja volt.³ Kiterjedését pontosan nem ismerjük, és ez nyilván változott is a város beépülésével. Az általunk kutatók, ma egy teleknek számító Fortuna utca 18. középkori beépülése teljes mértékben követi a város fejlődését.

Jelen tudásunk szerint az itt fennállott középkori építményekről, össze- és átépítésekről és legfőképpen tulajdonosaikról okleveles adatok nem maradtak fenn.

A török uralom alóli felszabadulás utáni állapotot rögzítő 1687-ben készült Haüy – Rabatta felmérésben 209–210 számmal jelzik a mai épületegyüttest, a valamivel későbbi, 1696-ban készült „Zaiger über die Vöstung” pedig 210 szám alatt tartja nyilván.⁴

Az összeírások, valamint a jelenlegi telekméret is utalt arra, hogy a területen több középkori épületet tételezhetünk fel.

A Fortuna utcai homlokzaton a helyreállítást megelőzően jól elkülöníthető volt két későbbi periódusban összeépített ház.

A telek déli részén álló házat sarokarmírozás zárta le, amely arra utalt, hogy az épület mellett a kapualj megépítésekor még beépítetlen terület húzódott.

Az épület homlokzati mérete, kialakítása alapján a vári házak egyik leggyakoribb alaptípusába tartozik, amely épülettípus egy helyiségsorból és a mellé épült kapualjból állt.⁵

A 13. században felépült ház az utcai homlokzatra merőlegesen állt. A két helyiség alatt teljes hosszában a sziklából kialakított pince húzódott. Eredeti síkfedését az északi és déli falában kibontott konzolsor mutatta.

A pince lejárata minden bizonnyal az udvar felől volt, és valószínűleg emiatt a ház harmadik, udvari helyiségének északi fala rézsutosan köt az épülethez. A helyiség nyugati falához az udvar felől a sziklába mélyítve egy lekerekített sarkú, téglalapalakú mélyedés csatlakozott. Felmenő része valószínűleg fából készült. Néhány sziklába mélyített cölöplyukat és egy nagyobb kör alakú mélyítést tártunk fel. Ennek az építménynek a funkciója minden bizonnyal raktár, esetleg üzlet lehetett. Az építmény leégett és beomlott, vastag égési réteget

¹ A II. Világháborúban romossá vált épületen romtalanítást, állagmegóvó munkálatokat végeztek. Magam az ásatásokat 1969-ben kezdtem. 1991-től R. Zádor Judit vett részt a feltárásokban. CZAGÁNY–CSEMEGI 1953.

² Az épület tervezője Reimholcz Péter, műemlékes tervezője Korompay Katalin volt.

³ PATAKI 1950.

⁴ WEIDINGER–HORLER 1956.

⁵ GEREVICH 1950.; Budapest Műemlékei; LÓCSY 1964.; LÓCSY 1969.

feltártuk. Ebből az égett rétegből került elő az a nagymennyiségű égett üvegtöredék, amely mutatja, hogy itt egy kereskedő háza állhatott. Külön ki kell emelni a nagyszámú – több, mint 200 darab – 13. századi ún. „golyvás palack” erősen átégett töredékét. Természetesen ezeken a palackokon kívül még nagy számban kerültek elő egyéb üvegtöredékek is, úgymint nagyobb mennyiségű és több típusú pohártöredék is. A sokfajta üvegtöredék utal arra, hogy egy üvegkereskedő árukészlete milyen mennyiségű és fajtájú üvegtárgyat tartalmazott és ezzel együtt a város 13. századi lakosságának igényeit is mutatja.

A raktár, illetve a belőle előkerült leletanyag 13. századi datálását több, mint húsz év múlva – az ásatások folytatásakor – pénzzel is alátámaszthatuk. Előkerült ugyanis egy cseréppersely, amelyben kinyitásokor IV. Béla és III. András pénzeit találtuk.

Az épületet a 14. században jelentősen átépítették. Az északi oldalon feltárt kapualj és feltételezhetően az épület emeletessé alakítása is ehhez a periódushoz tartozik. Az egész házat átboltozták. A kapualj tégladongaboltozata két kő hevederívvel tagolt, és megmaradt a kapualj melletti két helyiség téglaboltozatának indítása is. A helyiségek alatt húzódó pince ugyancsak téglából készült dongaboltozatot kapott, amelyet a földszinti szobaosztásnak megfelelően ugyancsak kő heveder tagolt.

Az emeletre vezető lépcsőházat a pincelejáró fölé építették, melyet az emeleti rész ferde falsíkja is mutat. Az utcai fronton a falsíkból kinyúló emeleti szobát konzolsor tartotta, amelyből a kapualj fölött hét erősen lefaragott konzol maradt meg. A kapu egyszerű élszedett íve és északi szarköve a homlokzati fronton látható is volt.

Az udvari részen a déli telekhatárt lezáró kerítésfal (a mai Fortuna u. 16-tal közös kerítésfal) felmenő szakaszában is középkori eredetű. Minden bizonnyal ez a kerítésfal volt egyben a déli zárófala annak a raktár és/ vagy üzlethelyiségnek, amely már a ház felépülésétől kezdve itt működött. Az átépítés eredményeként az épület udvari homlokzati síkjával azonos méretben egy nyitott raktárat,

árusítóhelyet alakítottak ki. Megtaláltuk azt a pillért a falsík vonalában, amely a bejáratot tagolta, tartotta. Ilyen jellegű térkialakítás a budai várban nem ismeretlen, hasonló felépítésű az Országház u. 2. udvari szárnya is.

Az épület már kialakításakor, majd átépítése során is a középkor végéig megtartotta kereskedő jellegét. Ebben meghatározó jelentőségű lehetett a Szombat piac közelsége, mely a város gazdasági-kereskedelmi központjának szerepét töltötte be.

A Szombat piac pontos helyét, kiterjedését még nem ismerjük. Úgy tűnik, hogy az első, 13. századi betelepítéskor a Fortuna u. – Középső utca kialakításakor ez a telek, illetve a ház volt észak felé az utolsó épület, a beépített terület határa.

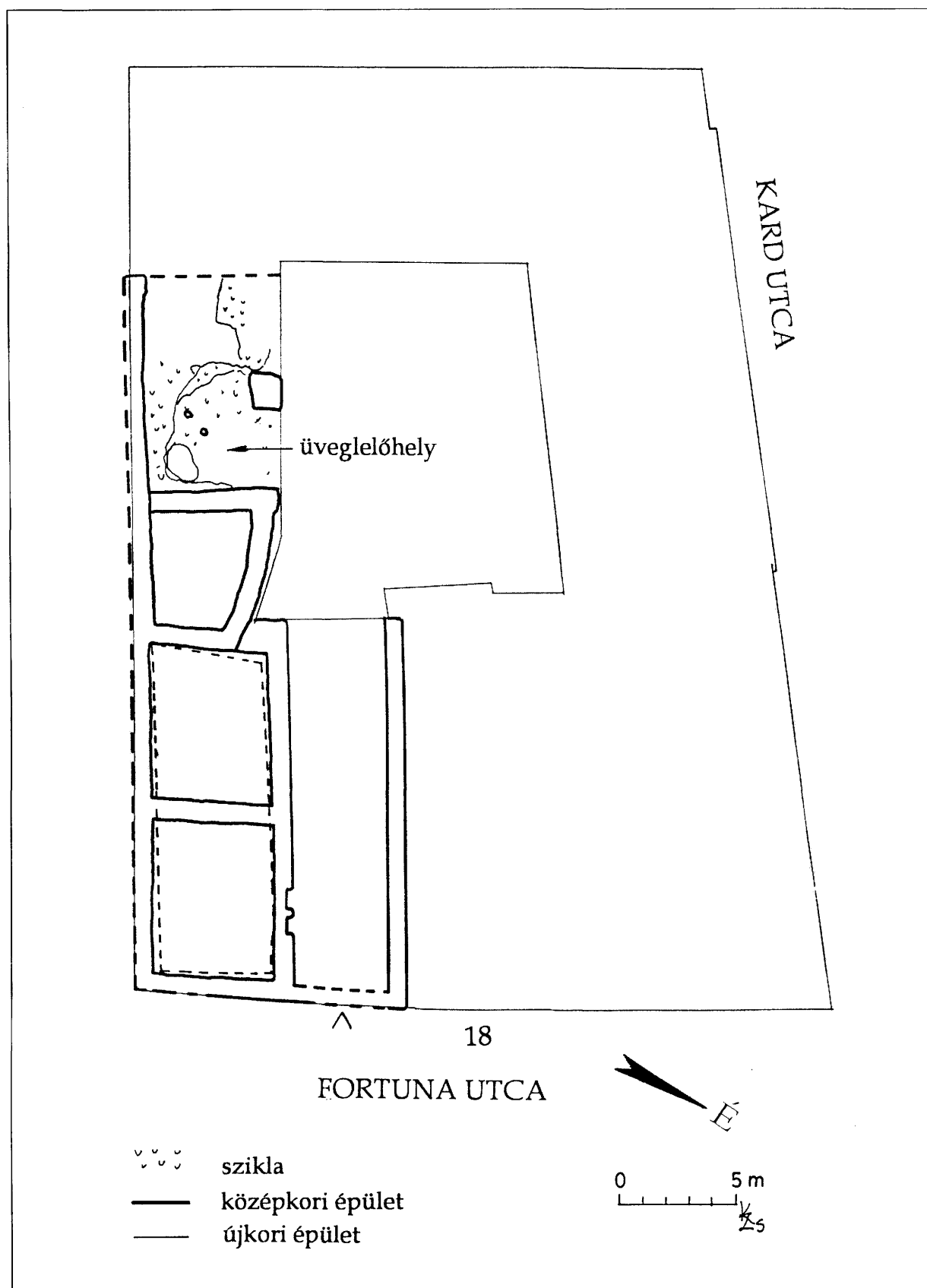
A mai telken végzett kutatásaink alapján több épületet, illetve épületrészletet tártuk fel, amelyek a város későbbi betelepüléséhez tartoznak. A 14. sz. folyamán kialakított kelet-nyugati irányú Kard utca – Tej utca frontjára nyílt az ugyancsak bolt – műhely funkciót betöltő, a saroktelken emelt épület. A Kard utcában a következő középkori telekméretű területen felmenő épületet nem találtunk. Az ettől nyugatra húzódó épületnek csupán kis részlete esett a kutatott telkünkre, az épület nagy része a mai Kard u. 4. sz. alá húzódik. Az általunk feltárt részlet alapján az épület valószínűleg a 15. század folyamán épült.

A mai telek délnyugati sarkában egy az Országház utca – a középkori nevén Olasz utca – frontjára merőlegesen kialakított épület kis részletét és udvarát találtuk meg. Ezen az udvaron tártuk fel azt a sziklába mélyített, kör alakú gödröt, melyből a 13–14. századi leletanyaggal együtt több üvegtöredék is előkerült.

Az ásatások folyamán előkerült leletanyagból az üvegleleteket kiemeltük és H. Gyürky Katalint kértük fel ennek publikálására. Közös akkora úgy terveztük, hogy ez az ásatás monografikus feldolgozásának egyik fejezete lesz. Gondos és alapos munkája mutatja, hogy egy anyagfajta elemzése is mennyire követi és alátámasztja a kutatás eredményeit. Nagyon szépen köszönöm...

IRODALOMJEGYZÉK

- CZAGÁNY-CSEMEGI 1953 CZAGÁNY István – CSEMEGI József: Bp. I. Fortuna u. 18 .sz. épületen végzett műemléki kutatások tudományos dokumentációja 1953. KÖZTI – kézirat
- PATAKI 1950 PATAKI Vidor: A budai vár középkori helyrajza. BudRég 15. (1950), p. 239-299.
- WEIDINGER-HORLER 1956 WEIDINGER György – HORLER Miklós: A budai vár 1687. és 1696. évi helyszínrajzai. TBM 11. (1956), p. 29-32.
- GEREVICH 1950 GEREVICH László: Gótikus házak Budán. BudRég 15. (1950), p. 123-238.
Budapest Műemlékei 1. Szerk Dercsényi Dezső. Bp., 1955.
- LÓCSY 1964 LÓCSY Erzsébet: Középkori telekviszonyok a budai várnegyedben I. BudRég 21. (1964), p. 191-208.
- LÓCSY 1969 LÓCSY Erzsébet: XIII. századi város és a XIV. századi városrendezés nyomai a budai Várnegyedben. Településtudományi Közlemények 22. (1969), p. 106-113.

1. kép. A Fortuna utca 18. számú ház és lelőhely